
УДК 378.147:355.23

Валентина МІРОШНІЧЕНКО,
доктор педагогічних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Руслан СИЧ,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ УМІНЬ З ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ “ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ”

Статтю присвячено обґрунтуванню доцільності використання активних методів та методики формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі викладання “Вогневої підготовки”.

Розроблена методика формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення “Вогневої підготовки” являє собою сукупність систематизованих методів, прийомів і засобів формування умінь з особистої безпеки, правил їх застосування, порядку інтерпретації одержаних результатів. До неї належать такі заходи, як використання потенційних можливостей навчальної дисципліни “Вогнева підготовка” як “базової” дисципліни щодо формування умінь з особистої безпеки; проведення тематичних тренажів; створення ситуацій мотивації щодо формування умінь з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; організація

© Мірошніченко В., Сич Р.

та проведення комплексу спеціальних заходів наукової, спортивно-масової, виховної роботи тощо.

Ключові слова: *уміння, особиста безпека, майбутні офіцери-прикордонники, оперативно-службова діяльність, методика формування умінь з особистої безпеки.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема забезпечення безпеки прикордонників стоїть дуже гостро. Розв'язання цієї проблеми великою мірою залежить від самих прикордонників: їхньої фізичної і теоретичної невідповідності, байдужості до себе і своїх колег, легковажного ставлення до можливої небезпеки, невміння прийняти вірне рішення в скрутній ситуації та невміння протидіяти противнику в складних ситуаціях призводить до небажаних наслідків. І навпаки, якщо прикордонник підготовлений, може правильно оцінити обстановку, здатний уміло застосувати прийоми самооборони або зброю, не розгубиться в екстремальній ситуації і зможе прийняти правильне рішення, то можна сказати, що він не потрапить у небажану ситуацію або вийде з неї з мінімальними втратами. Проаналізувавши стан справ у діяльності прикордонної служби, а також виходячи з актуальності цієї проблеми в сучасних умовах, вважаємо, що пріоритетним завданням є підготовка методичних рекомендацій з практичних дій у складних ситуаціях, а саме: поняття особистої безпеки особового складу Державної прикордонної служби України; фактори і принципи безпеки; застосування заходів необхідної самооборони; особливості забезпечення особистої безпеки при виконанні службових обов'язків та поза службою; забезпечення особистої безпеки при проведенні спеціальних операцій в екстремальних ситуаціях мирного та воєнного часу; застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу прикордонниками; прийняття рішення в стані ризику; психологічні аспекти забезпечення особистої безпеки прикордонників; забезпечення особистої безпеки особового складу Державної прикордонної служби України та членів їх сімей у складних та екстремальних ситуаціях; надання долікарської допомоги як прикордонникам та іншим особам, які цього потребують; правовий і соціальний захист прикордонників; відповідальність прикордонників;

інші. Переважно такі уміння курсанти-прикордонники набувають під час вивчення “Вогневої підготовки”, а також інших професійно орієнтованих дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Праці з дослідження окремих аспектів цієї проблеми належать таким науковцям, як В. Андросюк (сутність безпеки у службовій діяльності) [1], В. Волошин [2] (уміння застосування спеціальних засобів і зброї), В. Дияк (економічні уміння) [3], О. Слівінський, А. Чудик (фізичні уміння) [4], О. Торічний (військово-спеціальні уміння) [5], К. Тушко (фінансово-економічні уміння) [6] та інші. Висновки та положення, що містяться у дослідженнях цих та інших учених, мають велику наукову цінність для з’ясування методичних аспектів формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Метою статті є розроблення методики формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі викладання “Вогневої підготовки”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що метод – це спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або система прийомів, що застосовується у певній галузі діяльності [7, с. 473]. Метод – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності [8, с. 103]. Сукупність взаємозв’язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи є методикою [7, с. 474]. Як зазначає В. Ягупов, терміном “методика” необхідно позначити конкретні принципи, форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх розв’язання [8, с. 103].

Отже, постало завдання розроблення методики формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі викладання “Вогневої підготовки”. Виконання його можливе, якщо в освітньому процесі вищого військового навчального закладу має місце грамотне поєднання теоретичної та практичної складової у змісті “Вогневої підготовки”, оскільки досвід діяльності щодо

застосування умінь з особистої безпеки можливо передати лише під час особистого включення курсантів у практичну діяльність. З метою забезпечення цієї умови було створено навчальні професійні ситуації, наближені до реальних, що потребують від майбутнього офіцера-прикордонника використання його умінь з особистої безпеки. Ці ситуації мали творчий характер, тому, розробляючи їх, ми враховували наукову позицію І. Малецької щодо створення аналогічних професійно-педагогічних ситуацій. Учена звертає увагу, щоб у цих завданнях містився опис конкретних професійних проблемних ситуацій, які спонукають до пошуку рішення за відсутності готового алгоритму [9, с. 100]. Аналогічно майбутнім офіцерам було необхідно оцінювати ситуації, виокремлювати протиріччя, запропоновувати можливі способи і засоби їх розв'язання, вибравши з них найоптимальніший для даних умов варіант. Особливістю творчого завдання [9, с. 100] є те, що в ньому міститься не єдино правильне рішення, а кілька можливих варіантів. Це розвивало в курсантів інтуїцію. Здатність до перетворень, уяву, інтелект, образність та гнучкість мислення, кмітливість, дотепність до перетворень, здатність до аналізу та синтезу, прагнення до відкриттів, експериментування. Усе це враховувалось при створенні навчальних професійних ситуацій, наближених до реальних, що потребують від майбутнього офіцера-прикордонника використання його умінь з особистої безпеки. Більше того, оскільки до уміння з особистої безпеки розуміються нами як надважливий фактор безпечної професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників і до них віднесені такі: соціальні, правові, професійні, тактико-спеціальні, моральні, психологічні, фізичні, індивідуальні, психомоторні, медичні, матеріально-технічні, кадрові, організаційні, управлінські, фінансово-економічні, формування цих умінь відбувається як під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін, так і в позанавчальний час (заходи наукової, спортивно-масової, виховної роботи тощо).

Виходячи із наведених вище тлумачень методу та методики, методика формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі викладання “Вогневої підготовки” являє собою сукупність систематизованих методів, прийомів і засобів формування

умінь з особистої безпеки, правил їх застосування, порядку інтерпретації одержаних результатів. Її розроблення обов'язкове ще й тому, що вона визначає можливості різноманітних методів для досягнення бажаного результату – сформованих умінь з особистої безпеки. Адже одного лише переліку методів не достатньо. Необхідно їх систематизувати, сконструювати в певну модель, визначити послідовність їх застосування. Ця методика відповідає на запитання “Як, яким способом, за допомогою яких методів та заходів організувати та провести дослідження?”.

Упровадження методики формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь з особистої безпеки відбувається поетапно протягом усього періоду їх навчання в академії. Кожен наступний етап взаємопов'язаний з попереднім. При цьому має місце міжпредметний зв'язок, а саме знання та уміння з дисципліни “Вогнева підготовка” базуються на знаннях уміннях та навичках, отриманих під час вивчення таких дисциплін, як “Загальна тактика”, “Основи охорони державного кордону”, “Служба прикордонних нарядів у пунктах пропуску через державний кордон”. Водночас, отримані знання та вміння можуть використовуватися (та використовуються) при вивченні дисциплін “Охорона державного кордону в різних умовах”, “Управління прикордонним підрозділом” та “Технічні засоби охорони кордону”. Таким чином забезпечується міжпредметний зв'язок. Метою формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі викладання “Вогневої підготовки” є забезпечення особистої безпеки в службовій діяльності шляхом здійснення комплексного і системного впливу на потенційні та реальні загрози, що дозволить успішно функціонувати у нестабільних зовнішніх та внутрішніх умовах, а також зниження та нейтралізація ризик-факторів, що безпосередньо впливають на службово-професійну підготовку.

Навчальна дисципліни “Вогнева підготовка” відрізняється тим, що вона є однією з основних навчальних дисциплін в освітньому процесі академії. Теоретична підготовка курсантів здійснюється під час проведення лекцій, групових занять, індивідуальної та самостійної роботи. Практична складова реалізується шляхом розв'язання

ситуаційних завдань за прикордонними сценаріями реалістичних ситуацій оперативно-службової діяльності підрозділів органу охорони кордону. Особливістю методики формування у майбутніх офіцерів-прикордонників умінь з особистої безпеки є те, що її впровадження відбувається як під час вивчення дисципліни “Вогнева підготовка” (яка у цьому випадку є “базовою” для формування умінь з особистої безпеки), так і під час вивчення інших професійно орієнтованих дисциплін. Зміст цих дисциплін доповнює, розширює, деталізує потенційні можливості “базової” дисципліни щодо формування умінь з особистої безпеки. Оскільки йдеться про вивчення професійно орієнтованих дисциплін, слід зазначити, що це за дисципліни. Курсанти-прикордонники навчаються за різними напрямками підготовки: “правознавство”, “філологія”, “охорона та захист державного кордону”, “автомобільний транспорт”. Перелік професійно орієнтованих дисциплін за кожним із цих напрямів складається із дисциплін циклу професійної та практичної підготовки (нормативні навчальні дисципліни, що відрізняються для кожного напрямку) та циклу дисциплін військово-професійного спрямування (вибіркові навчальні дисципліни – самостійного вибору навчального закладу – подібні для усіх напрямів). Таким чином, міждисциплінарні зв’язки ми налагоджували і зміцнювали шляхом забезпечення послідовності вивчення дисциплін згідно з навчальним планом; безперервності формування практичних умінь і навичок на транспозиційній основі; єдності підходів до формування готовності до професійної діяльності майбутнього офіцера-прикордонника; систематизації та узагальнення знань та умінь, набутих під час військового стажування в підрозділах органів охорони державного кордону; формування професійної рефлексії, а також навичок військово-професійного прогнозування й аналізу ситуації.

Водночас, досвід практичної діяльності, аналіз відгуків на випускників академії свідчить, що різні навчальні дисципліни в академії, навіть серед професійно орієнтованих, мають неоднакові освітні можливості впливати на формування умінь з особистої безпеки. Тому вважаємо, що слід враховувати наведену раніше класифікацію цих умінь, а також такі механізми впливу на майбутніх офіцерів-прикордонників: розуміння

фактів, явищ, подій; засвоєння та вироблення позитивного ставлення до засвоєного, впевненості в його істинності; синтез інтелектуальних, емоційних, вольових і мотиваційних процесів, перетворення у стійке утворення якості (наприклад, виховання у кожного курсанта інтересу до прикордонної служби досягається шляхом вироблення правильного уявлення про суспільну значущість, зміст і функції цієї служби, про закономірності її розвитку; формування переконання у своїй професійній придатності, розуміння необхідності засвоєння всіх дисциплін навчального плану; вироблення необхідності відслідковувати приклади у діяльності кращих фахівців; уміння спрямовувати своє самовиховання).

Щоб забезпечити вибір оптимального комплексу заходів у формуванні умінь з особистої безпеки ми використовували методи бесід, спостережень, анкетування, опитування. У результаті було розроблено методику формування умінь майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки, до якої належать такі заходи:

використання потенційних можливостей навчальної дисципліни “Вогнева підготовка” як “базової” дисципліни щодо формування умінь з особистої безпеки;

проведення тематичних тренажів;

створення ситуацій мотивації щодо формування умінь з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін;

організація та проведення комплексу спеціальних заходів наукової, спортивно-масової, виховної роботи тощо.

Першим кроком до організації передбачених заходів, на нашу думку, є з’ясування ролі окремих навчальних дисциплін у процесі формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме про неоднакові навчально-виховні можливості, навіть серед професійно орієнтованих дисциплін, впливати на формування цих умінь.

Перелік професійно орієнтованих дисциплін за кожною із спеціальностей складається із дисциплін циклу професійної та практичної підготовки (нормативні навчальні дисципліни, що відрізняються для кожної спеціальності) та циклу дисциплін військово-професійного спрямування (вибіркові навчальні дисципліни – самостійного вибору навчального закладу чи самостійного вибору студента – подібні для усіх спеціальностей).

Як свідчать результати дослідження, роль кожної окремої навчальної дисципліни з циклу професійно орієнтованих у формуванні умінь з особистої безпеки визначається її змістом, метою та завданнями. З огляду на це ми визначили роль навчальної дисципліни “Особиста безпека та застосування сили” (ОБЗС) як “базової” для формування умінь з особистої безпеки. Це є одна з основних навчальних дисциплін у загальній системі навчання та виховання курсантів в академії. Зміст інших професійно орієнтованих дисциплін доповнює, розширює, деталізує потенційні можливості “базової” дисципліни щодо формування умінь з особистої безпеки.

Міждисциплінарні зв’язки ми налагоджували і зміцнювали шляхом забезпечення послідовності вивчення дисциплін згідно з навчальним планом; безперервності формування практичних умінь і навичок на транспозиційній основі; єдності підходів до формування готовності до професійної діяльності майбутнього офіцера-прикордонника; систематизації та узагальнення знань та умінь, набутих під час військового стажування в підрозділах органів охорони державного кордону; формування професійної рефлексії, а також навичок військово-професійного прогнозування й аналізу ситуації з урахуванням положень особистої безпеки.

Розроблена методика формування умінь майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки передбачає складення індивідуального навчального плану для кожного курсанта. Такий план складається на чотири роки навчання в академії. На курсового офіцера покладається обов’язок надання консультацій під час складання курсантом такого плану та його виконання протягом усього періоду навчання. У межах виконання своїх посадових обов’язків курсовий офіцер підпорядкований начальнику навчального курсу, який відповідає за складення індивідуального навчального плану курсанта. На курсового офіцера також покладається ознайомлення курсантів з Інструкцією з порядку застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та використання заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України Державною прикордонною службою України [10] та

іншими навчально-методичними матеріалами, погодження індивідуального плану та подання його на затвердження начальнику навчального курсу; контроль за ходом реалізації індивідуального плану курсанта на підставі даних щомісячного підбиття підсумків навчальної та повсякденної діяльності на навчальному курсі.

Виходячи із передбачених розробленою методикою заходів і з урахування досвіду проведення подібних методик [3, с. 103,] запропоновано оцінювати рівень сформованості умінь майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки як середню оцінку за навчальну дисципліну “Вогнева підготовка”; за тематичні тренажі; за цикл професійно орієнтованих дисциплін; за організацію та проведення комплексу спеціальних заходів наукової, спортивно-масової, виховної роботи.

Висновки. Отже, розроблена методика формування умінь з особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення “Вогневої підготовки” являє собою сукупність систематизованих методів, прийомів і засобів формування умінь з особистої безпеки, правил їх застосування, порядку інтерпретації одержаних результатів. До неї належать такі заходи, як використання потенційних можливостей навчальної дисципліни “Вогнева підготовка” як “базової” дисципліни щодо формування умінь з особистої безпеки; проведення тематичних тренажів; створення ситуацій мотивації щодо формування умінь з особистої безпеки у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; організація та проведення комплексу спеціальних заходів наукової, спортивно-масової, виховної роботи тощо. Вивчення та використання досвіду інших вищих військових навчальних закладів, а також закордонного досвіду щодо порушеної проблематики становить **перспективу подальших наукових пошуків** з означеної проблеми.

Список використаної літератури

1. Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Юхновець Г. О. Методологічні засади розробки професіограм та кваліфікаційних характеристик. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. 1996. № 1. С. 26–34.
2. Волошин В. Д. Особливості методики формування умінь застосовувати спецзасоби та зброю майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі

фахової підготовки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця : ТОВ фірма “Планер”, 2015. С. 235–239.

3. Дияк В. В. Організаційно-педагогічні умови оптимізації викладання соціально-економічних дисциплін у вищих військових навчальних закладах : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2004. 18 с.

4. Слівінський О. Я., Чудик А. В. Фізичне виховання як один із основних факторів, що впливають на формування військово-професійної готовності у майбутніх офіцерів-прикордонників. Збірник наукових праць № 68. Серія : педагогічні та психологічні наук. Вид-во НАДПСУ, 2013. С. 230–239.

5. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2012. 536 с.

6. Тушко К. Ю. Педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.

7. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 00 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Х. : “Школа”, 2009. 1008 с.

8. Ягупов В. В. Педагогіка : навчальний посібник. К. : Либідь, 2002. 560 с.

9. Малецька І. В. Формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів-філологів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2014. 229 с.

10. Інструкція про порядок застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та використання заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України Державною прикордонною службою України : наказ Адміністрації ДПСУ від 21.10.2003 № 200. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03>

Мирошніченко В. И., Сыч Р. В. **Методика формирования личной безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе преподавания “Огневой подготовки”**

Статья посвящена обоснованию целесообразности использования активных методов и методики формирования умений по личной

безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе преподавания “Огневой подготовки”.

Разработана методика формирования умений по личной безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе изучения "Огневой подготовки" представляет собой совокупность систематизированных методов, приемов и средств формирования умений по личной безопасности, правил их применения, порядка интерпретации полученных результатов. К ней относятся такие меры, как использование потенциальных возможностей учебной дисциплины “Огневая подготовка” как “базовой” дисциплины по формированию умений по личной безопасности; проведение тематических тренажей; создание ситуаций мотивации по формированию умений по личной безопасности в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин; организация и проведение комплекса специальных мероприятий научной, спортивно-массовой, воспитательной работы и др.

Ключевые слова: *умение, личная безопасность, будущие офицеры-пограничники, оперативно-служебная деятельность, методика формирования умений по личной безопасности.*

Miroshnichenko V., Sych R. Methodology for the Personal Safety Formation of Future Officers-Border Guards in the Process of Teaching “Firearms training”

The article is devoted to substantiation of usage expediency of active methods and methodology for personal safety skills formation of future officers-borderguards in the process of teaching “Firearms training”.

Personal safety skills are considered by the authors as a critical factor for the safe professional activity of future officers-borderguards. Attention has been drawn to different approaches for ensuring personal safety of the serviceman.

The developed methodology of the personal safety skills formation of future officers-borderguards when teaching “Fire training” is a set of systematic methods, techniques and means of personal safety skills formation, rules application and results interpretation order. It includes such activities as the use of potential opportunities in the educational discipline “Firearms

training” as a “basic” discipline in the formation of personal safety skills; conducting thematic exercises; creation of motivation situations regarding the personal safety skills formation in the process of studying professionally oriented disciplines; organization and conducting of a complex of special events of scientific, sports, educative work, etc. The authors have mentioned that the implementation of the methodology for personal safety skills formation of future officers-borderguards is being carried out in stages throughout the period of their studies at the academy. Each next stage is interconnected with the previous one. In this case, there is an interdisciplinary connection, namely knowledge and skills in the discipline “Firearms training” based on the knowledge, competences and skills acquired during the professionally oriented disciplines studying.

The developed methodology for the personal safety skills formation of future officers-borderguards also involves the working out of an individual curriculum for each cadet. Such a program is to be drawn up for four years of study at the academy.

Keywords: *skills, personal safety, future officers-borderguards, operative and service activity, methodology of personal safety skills formation.*